

Ivo Paić

## KOMUNIKATOR I KIBERNET

### Bilješke o logici nastajanja ideosfere državnog socijalizma

Pokušat ću naznačiti obrise modela samostalna govora ideologije (prakse ideologije i ideosfere kao njezina sustava) u »izgradnji« državnog socijalizma. Raspon naznaka obuhvaća moment ustanovljenja privilegija i ovlasti saobraćatelja nad svijetom ideja, njegovo posredovanje između ideja i zbilje, logiku njegova proizvođenja »druge teorije« (koja se određuje od prvotno izvornog idejnog sklopa), do nastajanja novog složaja činilaca ideosfere ili »trojstva« u kome se stječu legitimacijski uvjeti »umnosti«, »objektivnosti« i »znanstvenosti« ideologije, te promaknuće saobraćatelja u kibernetu koji disponira tim moćima proizvodeći društvo kome više nije potreban ni formalno legitimiran subjekt (klasa). Dakako, ni u jednom konkretnom slučaju »izgradnje socijalizma« nije na djelu cjelina (obrisa) modela kojega naznačujem. Međutim, može se pretpostaviti da u svakom određenom slučaju i za određeno vrijeme djeluju neki momenti ideosfere u nastajanju.<sup>1</sup> Izvjesno je, pak, da unatoč bogatstvu likova državnog socijalizma i njegovih preobrazbi ostaje problem kritičkom mišljenju: rastvaranje složaja i činilaca koji u različitim stjecajima proizvode uvjete monopola saobraćatelja/kibernetu (pojedince, grupe, političke organizacije) u jednoj bitnoj dimenziji ljudskog odnošajnog i komunikacijskog potencijala: saobraćanje sa svijetom izvornih ideja zajednice. Rješavanje takva problema djelomice je u domeni komunikologije — jer je rečeni monopol, kad oslobodi svoje potencijale, raščlanjen na cjelinu života.

I zato temeljno pitanje vrijedne Meštrovićeve knjige *Svijet, svijest, zavisnost* — nije i ne može biti: da li je »marksistička komunikologija« moguća? Njenu provodnu nit čine nastojanja mišljenja biti slobodnog ljudskog saobraćanja, prepreka takvu saobraćaju i njegovi izgledi. U mišljenju prepreka slobodnoj komunikaciji povrhu svega iskušava se otpornost još nepravladana povijesnog oblika rada (kapital), a u odmjeravanju izgleda slobodnom saobraćanju ljudi (proizvodnja zajednice) pisac se pita o zbiljskoj proizvodnosti doista socijalističkih i nazovisocijalističkih nakana, činova i učinaka poglavito u zahvatu ideje samoupravnog društva. Razumije se, on poseže i za spoznajama komunikacijskih znanosti tako što ih »prebacuje« u *drugi sustav*: u misleni sustav na kome su raspoznavljivi poticaji što dolaze iz Marxove ideje »znanosti povijesti«. Komunikologijske spoznaje, prebačene u drugi sustav žive u elementu promijenjenih smislova i pomaknutih značenja — što je zapravo argument protiv »marksističke komunikologije« kao posebne znanosti. Obrazlaganje mogućnosti takve komunikologije ide suprotnim smjerom: naime, da se temeljni stavovi »znanosti povijesti« prebace u posebnost znanstveni sustav jedne komunikologije, da u njemu promijene svoj smisao i prvotna značenja. Taj

<sup>1</sup> Usp. o razlici proizvodnje ideologije, ideologije, prakse ideologije i ideosfere: I. Paić, *Proizvodnja ideologije*, Prosveta, Beograd, 1984, str. 9, 16—18, 175—196.

pokušaj napokon mora nadoći i na pitanje: što je sve zagubljeno u postupcima »prebacivanja« u drugi, uži i drukčiji sustav, te čime se onda može legitimirati marksistički karakter komunikologije. Cijela rasprava o mogućnostima »marksističke komunikologije« može krenuti i posve drugim smjerovima — jer, sve ovisi o tome što marksizam doista jest.

Na stranicama što slijede pokušao sam izraditi poticajan predložak istraživanju jednog načina zapriječene komunikacije. Neka ostane upitnim horizont iz kojeg se on može pouzdano zahvatiti i istraživati.

### 1.0 Zametak jedne ideosfere

Postoji neka točka iz koje se, u stjecanju raznih činilaca, nadaže mogućnost samostalna govora ideologije; iz koje ideologija momentom tromosti sebe dalje proizvodi i vodi sebe do cjelovita sustava prakse ideologije — do punine jedne, za »izgradnju« etatističkog ustrojstva socijalizma paradigmatičke ideosfere. Početna točka stjecaja jest *privilegij*, povlaštenost pojedinaca i/ili grupe. Privilegij se ustanovljuje načelno kombinacijom nasilja, odobravanja i prihvatanja. Za procese trajnijeg ideologijskog onesposobljavanja svijesti čovjeka i njegova onesposobljavanja čak za napor zadobivanja samosvjesna stajališta — moć odobravanja je veća nego što je moć nasilja (R. Williams). Bit takva privilegija jest iznuda i/ili prihvaćena *ovlast*. Ovlašću se pojedinac ili grupa opunomoćuju za *saobraćanje* s idejama; pobliže: opunomoćuju se za saobraćanje s onim idejama, načelima i regulativima za koja se, na neki način, pretpostavlja da su *izvornog* značenja za proizvodnju cjeline bitnih momenata (željene) zajednice. Razumije se, već ovdje, iz biti ideologijskog onesposobljavanja svijesti, slijedi: gdje postoji takav privilegij i ovlast, na djelu su podmakli procesi proizvodnje ideologije; nazočna je *mogućnost* prakse ideologije i, dakako, njezina samoprodukcija u sustav ideosfere.<sup>2</sup>

### 2.0 Komunikator i monopol saobraćanja sa svijetom ideja

Nositelj ovlasti jest zapravo komunikator, saobraćatelj. Prisilom ili dragovoljnim pristankom opunomoćitelja (grupe, klase, naroda) on je promaknut u rang *posrednika* između (pretpostavljenih izvornih ideja i same zbilje, života. Neovisno o načinu i sredstvima zadobivanja povlaštena mjesta, *saobraćatelj ima monopol u jednoj dimenziji cjeline odnošajnog i komunikacijskog potencijala čovjeka i ljudstva određene zajednice: monopol saobraćanja sa svijetom ideja*. On sada legitimno i mjerodavno prosuđuje o tome kako doista stoji sa zajednicom — jer je i sama zajednica onim dragovoljnim ili nekakvim drugim pristankom i odobravanjem stavljena u *ovisnost* o idejama, načelima i regulativima baš posredničkim mjestom komunikatora. Ona je tako postala *ovisnom* o saobraćateljevu tumačenju tog idejno mjerodavnog i praktički (posredovanog) regulativnog sklopa. Također, ona je *ovisna* o njegovu tumačenju *mjere* primjerenosti zajednice određenim idejama, načelima, regulativima. Čim je rečena ovlast (ma kako) dobivena, situacija je *bremenita* opasnošću provale samostalna govora ideologije, njezine prakse radikalna osujećivanja saobraća-

<sup>2</sup> Usp. u tom smislu poticajno predavanje R. Barthesa, *Ideosfera* (u čas. *Kultura*, Beograd, 1979).

nja ljudi s (pretpostavljenim) izvornim idejnim sklopom. Mogućim pokretanjem lanca ocrtanih ovisnosti — *istina* monopola nad jednim bitnim odnošajnim i komunikacijskim potencijalom progresijski se otjelovljuje u *proizvodnji* života samoga; ideologijsko onesposobljavanje svijesti, oslobođanjem *logike* nastajanja momenata formiranja ideosfere, nekontrolirano se proširuje. Neka ove posljednje tvrdnje privremeno ostanu posve neobrazložene. Potrebno je na čas obratiti pažnju na jedno stanovište koje — i prije ustanovljenja stjecanja mogućnosti samostalna govora ideologije — misliju *pokušava* povezati to što se u ideosferi rastavlja i međusobno suprotstavlja: ideje, posredništvo i život.

### 2.1. Primjer: Jedno umijeće sjedinjavanja

U spisu *Što činiti?* (napisanu 1902) Lenjin naznačuje metodičko stajalište: »Treba sjединiti najveću odanost idejama komunizma s umijećem pristajanja na sve potrebne praktične kompromise, laviranja, paktiranja, napredovanja u krivulji, izmicanja i slično.«<sup>3</sup> Razložno je pretpostaviti da Lenjinu »ideje komunizma« pripadaju izvornom idejnom sklopu, kao što izgleda očevitim da su ovdje komunisti mišljeni kao saobraćatelji s tim izvornim idejama, da su shvaćeni kao djelatni-praktički posrednici između rangom najviših ideja i proizvodnje njima odgovarajuće zajednice. Dakako, tada (1902) — bez one privilegije i bez spomenute ovlasti — Lenjinu je stalo do sjedinjavanja odanosti i umijeća. Odanost se odnosi na nepromjenljivi svijet ideja, umijeće je nešto što se stalno zadobiva, konstruira i rekonstruira iskušavanjem mogućnosti odgovora na neobilazna pitanja: »Kako, dakle, pristajati« na sve *potrebno*, a da se baš pristajanjem i pristankom (vazda do nove, promijenjene situacije — što ju dijelom stvaraju i činjenja izvedena pristankom) osigura »najveća odanost idejama komunizma«; da se dakle, odanošću i umijećem, osigura produktivno sjedinjavanje onog postojanog (»ideje komunizma«) i promjenljivog (činjenje, praksa). Tako Lenjin postulira ono što bi *trebalo* držati na okupu, sjedinjavati stalnim re-konstruktivnim činjenjem. On nastoji tim *bezuvjetnim* metodičkim postavom upozoriti na bezuvjetnost *napetosti* nečega što komunistima ima aksiomski status (»ideje komunizma«) i toga što komunisti zahtijevanom odanošću idejama komunizma i razvijanjem rečena umijeća — praktički smisljeno moraju stalno zahvaćati. Gdje postoji (takvo) upozorenje, postoje i razlozi upozoravanja. Zato bi se Lenjinova riječ iz 1902. mogla misliti smjerom traženja razloga bojazni od svakako mogućeg akta *razdvajanja* »ideja komunizma« i činjenja, »odanosti« i »umijeća«. Jer, neovisno o tome da li je Lenjinu već tada jasno čemu sve vodi razdvajanje, početni momenti formiranja samostalna govora ideologije izravno napadaju Lenjinovu metodičku postavku. Ono što Lenjin nastoji sabrati i držati na okupu, rastavlja se u međusobno nepovezane entitete; rastavljaju se i do međusobne suprotnosti dovode »ideje«, »činjenje« i »umijeće«. Ovo potonje se najčešće preimenuje u neki po sebi razumljivi slogan, na primjer: »metoda akcije«, »metoda djelovanja komunista« ili, kao u Staljina, »lenjinski stil rada«. Jednom razdvojeni, ovi se entiteti *nanovo* (i njihovoj biti neprimjereno) spajaju apriornim zahvatima saobraćatelja *obvezanog* vlastitom interpretacijom ideja i zbiljskog *napretka*.

<sup>3</sup> V. I. Lenin, *Soč.* t. 5, Moskva, 1954.

### 3.0 Logika saobraćateljeva samoobvezivanja

Vratimo se logici nastajanja slijeda momenata nastajanja ideosfere. U saobraćateljevim prosudbama o zbilji nedvojbeno je da može biti proizvoljnosti. Međutim, za razumijevanje oslobađanja samostalna govora ideologije, bitnije je pitanje: postoji li kakva *obvezanost* kojoj se i saobraćatelj povinjuje, potčinjava. Svaki njegov izričaj o stanju zajednice obvezuje ono iznudaeno, odobravajuće, prihvaćajuće mišljenje. Ali, svaki pravorijek obvezuje i saobraćatelja. Zašto? Načelno, svaki njegov slijedeći *dictum* zbilji ne smije biti u bilo kakvu vodljivu protuslovlju s *prethodnim*. Ne smije biti vidljiv onoj svijesti koja je saobraćatelja promakla u posrednika između ideja i zbilje, koja mu je na neki način dala tu ovlast. Vidljivo protuslovlje dovodi u pitanje i privilegij i ovlast saobraćateljevu. Dok pretpostavljeni izvorni idejni sklop ne podliježe sumnji, *vidljivo* protuslovlje uzastopnih izričaja saobraćatelja otvara *problem* (za svijest koja je jednom dala punomoć saobraćatelju): da li je on doista sposoban za saobraćanje s izvornim idejnim sklopom i za posredništvo između njega i zbilje? Monopolskim položajem saobraćatelj je i posrednik između ideja i ljudi. Zato se o idejama više ne prosuđuje izravno. Što su one, kako stoji s idejama i njihovim ozbiljenjem — to su monopolizirana pitanja i odgovori. Idealno gledano (za modelski slučaj oslobađanja samostalna govora ideologije), za tu »pučku svijest« — koja je jednom ovlastila saobraćatelja i koja mu je »logikom stvari« sada podvlašćena — nema ideja, nema zbilje. Za nju: ima komunikatorovih mjerodavnih izričaja o idejama i o zbilji; ti izričaji »pučkoj svijesti« postaju izvorni govor ideja samih i govor same zbilje.<sup>4</sup> U *pričinu* oba ta izvorna govora stječe se uvjet nesputana subjektiviteta ideologije.

### 3.1 Dva primjera: »historija marksizma« i »historija socijalizma«

(1) Po ambicijama cjelovite ili djelomične historije marksizma mahom su pisane pod vidnim kutom jedne među idejama o tome što je bitna postavka marksizma: U takvu vidokrug izlažu se ideje, koncepcije, teorije, pokreti, institucije... u vremenu i prostoru epohalnih mijena i unutarepohalnih promjena od Marxa (ili preteča) do naših dana. I kritike napisanih historija marksizma uglavnom ostaju na istom tlu i u načelno istom vidokrugu: osporavanjem izdvojene temeljne ideje nastoje dovesti u pitanje provodnu nit i sustav *određene* historije marksizma. Međutim, može se pretpostaviti: moguće je da u vidokrug svijesti odnjegovane posredničkom djelatnošću saobraćatelja (prije sustavna samostalna govora ideologije, a osobito u razvijenim momentima nastajanja ideosfere) ne ulaze sadržaji što tvore pojam neke izdvojene već izreflektirane odredbe marksizma. Štoviše, možda se može reći: takav marksizam i njegova historija uopće i ne postoje za svijest koja (za razdoblja ustanovljenja pojedinih ideosfera) na neki način daje ovlast saobraćatelju i njegov posrednički rang. Za nju, za tu svijest, Marx je Prvi govornik o kome — primjerice u okviru marksizma socijaldemokratskih partija s kraja prošlog i početka ovog stoljeća — doznaje posredništvom Engelsa, posredništvom Kautskog, posredstvom visokotiražnog partijskog tiska, posredstvom stotinjak tisuća primjeraka programa Njemačke SDP — naspram čemu stoji par tisuća tiraža

<sup>4</sup> Usp. o »pučkoj svijesti«, I. Pačić, nav. djelo, str. 19–25.

*Manifesta*.<sup>5</sup> Ili: za svijest »obična člana« boljševičke partije od sredine tridesetih godina ne postoji Marx, ne postoji ni Lenjin, nego mjerodavno opstoji *Staljinov Lenjin* isprepariran onom logikom nastajanja ideosfere koja stalno zahtijeva od saobraćatelja (od Staljina) »lenjinsko« legitimiranje i za mišljenje/djelovanje u nečemu suprotno Lenjinu. Ili: posve je neistraženo u kakvom su međusobnom odnosu, nazovimo ga tako, »marksovski marksizam«, tzv. »akademski marksizam« i marksizam koji se sustavno artikulira i prakticira u marksističkom obrazovanju članova Saveza komunista — osobito u njegovoj nakani pribavljanja marksističke legitimacije za momente prakse koja se strožom izvedbom i ne može pozivati na Marxovo djelo. Ukratko: za razumijevanje nastajanja momenata ili cjeline samostalna govora ideologije, s obzirom na komunikaciju s izvornim idejnim sklopom — povrhu svega je neobilazna rekonstrukcija nastajanja *svijesti* koja (postupcima njena ideologijskog onesposobljavanja) na bilo kakav način daje saobraćatelju monopolsku ovlast i posredničko mjesto između tih ideja i zbilje. To je zadaća naspram kojoj većina učestalih ekspertskih rasprava o krizi marksizma i dalje ostaje nešto izvanjsko.

(2) Komunističke partije na vlasti i one što nisu na vlasti, pišu vlastitu historiju i historiju socijalizmu posredovanu sviješću o vlastitu djelu. Programi, platforme, kongresi, rezolucije... jesu neobilazan predložak istraživanju onih točaka prijelomnica u kojima saobraćatelj — vođen idejom napretka i samoobvezanošću vlastitim izričajima o zbilji — dovodi sebe i biva doveden u neprikladu: da govori o *napretku* i neovisno o kretanju same zbilje.

#### 4.0 Teorifikacija saobraćateljevih uzastopnih izričaja o zbilji i nastajanje »druge teorije«

Obuzet idejom napretka, saobraćatelj je na putu prema bitnoj točki prijelomnici i, u odnosu na točku dosegnutu u 3.0, prema novom momentu oslobađanja samostalna govora ideologije. Njegov zadnji izriječ o međusobnom odnosu izvornih ideja i zbilje, o »razmaku« ideja i zbilje, postaje mu uporište i točka provjere u odnosu prema kojoj njegova sljedeća riječ o zbilji mora izreći *napredak*. Sada se u središte njegova »reflektiranja« postupno tiskaju njegovi *vlastiti izričaji*. One izvorne ideje i sama zbilja, nisu ono na što bi se izravno upirala njegova riječ. I dalje, da bi saobraćateljeva riječ dobila dostojanstvo i legitimaciju — spram svijesti koja je saobraćatelja opunomoćila za posredništvo — ona mora biti *teorificirana*. Slijed samoobvezujućih izričaja o zbilji, kao slijed idejom napretka vođenih izričaja mora se promaknuti u slijed teoretskih ekvivalenata — što je već *uporaba teorije* radi pribavljanja ozbiljnosti njegovoj riječi (razumiye se: u takvu sustavu onesposobljavanja svijesti i riječ »teorija«, te »polje teorije« ulaze u okružje posebnog i — sve više — *zaštićenog medija*; povrhu svega zaštićenog od prodora (*argumentacijskog*) diskursa koji poremećuje saobraćateljev *komunikacijski kôd* i koji *subverzivno* intervenira u »po sebi razumljivu« jasnoću posrednikova općenja s idejama i zbiljom). Ovdje je, za izgradnju marksističkog stajališta kritike ideologije i prakse ideologije, najbitnija identifikacija momenta od kojeg *počinje* teorifikacija nečega što prvotne ideje uopće ne sadrže, te nečega što kao duhovnoznanstve-

<sup>5</sup> Usp. Eric J. Hobsbawm, *La fortuna delle edizioni di Marx ed Engels*, u: *Storia del marxismo*, Torino, 1978, T. I, str. 356 i d.

na i praktična intencija u njima uopće ne postoji. U zahvatu takva razlikovanja nalazi se i potreba ustanovljenja primjerena (kritičkog, subverzivnog, demistificirajućeg...) čitanja jezika kojim se legitimira saobraćateljeva vezanost uz ideje, te otčitavanja govora koji pod tim jezikom struji noseći smislove i značenja čak oprečna onome čemu želi uvjeriti »pučku svijest« i — a tu mogućnost se mora pretpostaviti — u što saobraćatelj vjeruje. Govor što struji pod zaštićenim, dijelom već kodiranim legitimacijskim jezikom, navješćuje zapravo nastajanje *jedne druge teorije* — teorije u kojoj je proveden sustavan raskid s izvornim idejnim sklopom i s riječju Prvog govornika — na koga se saobraćatelj i dalje poziva. Dakle, stvaranjem slijeda teoretskih ekvivalenata nad slijedom saobraćateljevih izričaja o idejama i zbilji, postupno se formira sustav teoretskih *alibi-stavova*. Pod obličjem tih alibi-stavova opstoji čisto *ideologijski tip odnosa*: »izričaji o zbilji, alibi-stavovi o izričajima.« Za svijest koja je jednom opunomoćila saobraćatelja (a ovaj je sada ideologijski dalje onesposobljuje već početnim serijama teorifikacija vlastitih izričaja), neosjetno se ispunjava mreža pojmovlja ideosfere. Nad ideologijski onesposobljenom svijesću mreža se razapinje i nizom uzastopnih *redukcija* i *prilagodbi* sastavina idejnog sklopa: one se svode na najmanji mogući broj »formula« iz kojih se onda nužnim nategama mora moći (na račun povijesnosti mišljenja/djelovanja) provesti dedukcija u sloj alibi-tvorenina, a dodatnim posredovanjem u slijed još neteorificiranih izričaja komunikatora.

#### 4.1 Staljinov Lenjin — primjer nastajanja »druge teorije«

(1) U kratkom crkvenoortodoksijskom govoru u povodu Lenjinove smrti Staljin (26. siječnja 1924) sažeto određuje što je to Lenjinova oporuka-zapovijed: čuvanje i razvitak čistote lika člana partije, jedinstvo partije, učvršćenje diktature proletarijata, učvršćivanje i širenje saveza republika i komunistička internacionala. Neovisno o tome da li je tako izložena oporuka-zapovijed u svemu Lenjinova, za razumijevanje nastajanja ideosfere bitnije je kako Staljin određuje adresata oporuke-zapovijedi: adresat jest partija, jesu komunisti. Tko su komunisti? »Mi, komunisti — ljudi posebnoga kova. Stvoreni smo od naročita materijala.«<sup>6</sup> Ta višekratno kritizirana Staljinova riječ ovdje je ključna legitimacijska postavka: baštinik nasljeđa Prvog govornika i izvršitelj njegove zapovijedi ne može biti bilo tko — nego ljudi »posebna kova« stvoreni od »naročita materijala«. To je akt kojim saobraćatelj (u trenutku govorenja: komunisti, partija) sebe *odvaja* od drugih, od obična čovjeka — odvajanjem on legitimira svoje izuzetno mjesto *između* Učitelja i svih drugih. Pravo da se kaže »Mi« (»Mi, komunisti«) jest *ekskluzivno* pravo što izvire iz posebnosti »kova« i naročitosti tvorbenog »materijala«.<sup>7</sup> Dok govori, Staljin nije ni Drugi govornik — tumač i prenositelj Učiteljeve riječi; nije posrednik između Učitelja i Partije, niti mojsijevski prima tablicu zapovijedi. Po *samoizreci*, Staljin je ovdje tek jedan među »Mi, komunisti« — on nije Lenjinov govornik-prenositelj, nego kroz njega zbori ono »Mi, komunisti«. Dakle, za prvu priliku jasno je označen i izdvojen adresat oporuke-zapovijedi i jasno je privilegirano karakteriziran.

<sup>6</sup> J. Staljin, *Soč.* T. 6, Moskva, 1947, str. 46–51.

<sup>7</sup> J. Staljin, *Pitanja lenjinizma*, odd, Zagreb, 1981, str. 84 i d.

(2) Početkom travnja 1924, u predavanjima *O osnovama lenjinizma*, objelodanjuje se niz Staljinovih *rezova* posredstvom kojih prvotno »Mi, komunisti« i one zapovijedi dobivaju svoje mjesto i svoje pravo značenje u horizontu još djelomice prikrivenog nalažećeg jastva Staljina-saobraćatelja između ideja i zbilje. Lenjin je marksista po posve općenitu određenju »marksističkog svjetonazora«; zato se lenjinizam može »izlagati« a da se ne izlažu »osnove marksizma«: lenjinizam je »marksizam epohe imperijalizma i proleterske revolucije« — mišljenje »izgradnje socijalizma« ostaje poslije takvih *rezova* nešto što de facto tek treba razvijati: Staljin-saobraćatelj i posrednik, vremenom postaje i proizvođač takva mišljenja. Nadalje, komunisti postaju »lenjinci«, a u poglavlju *Stil u radu* — modelski slučaj djelatnog lenjinca jest »lenjinac-radnik«.

(3) U Staljinovu opisu »lenjinca-radnika« nema teorije, nema ni sveze s kvazi-teoretskim tumačenjima lenjinizma u poglavljima što prethodne. Dvije su osobitosti lenjinskog stila u radu lenjinaca-radnika: »a) ruski revolucionarni elan i b) američka praktičnost. Spoj tih dviju osobitosti u partijskom i državnom radu čini stil lenjinizma«. Između one Lenjinove produktivne, problemske i u nečemu problematične izreke i ove Staljinove (koju Staljin »obrazlaže« i izdašnim navođenjem Lenjina), nema nikakve teorijske poredbe. Staljinova je posve izvan *bilo kako shvaćena* marksizma. Što Staljin spaja?

#### Ruski revolucionarni elan

»protuotrov za učmalost«, za »rutinu«, »za konzervativnost«, za »mrtvilo misli«. To je »životvorna snaga«  
— — — — —  
»ima sve šanse da se ... izrodi u praznu 'revolucionarnu' manilovštinu ako se ne spoji s američkom praktičnošću u radu.«

#### Američka praktičnost

protuotrov za »manilovštinu i fantastično projektiranje«; ona je »neukrotiva snaga... koja briše sve brane, koja jednom započeto djelo mora privesti kraju...«  
— — — — —  
»ima sve šanse da se izrodi u usku i neprincipijelnu poslovnost, ako se ne spoji s ruskim revolucionarnim elanom.«

Ruski revolucionarni elan jest posve bespomoćan: nije »protuotrov« »revolucionarnoj« manilovštini, niti je uzet po sebi djelatno u stvarima poslovnosti. Bez američke praktičnosti on — kao nešto zbiljsko, djelatno, djelotvorno — *ne može opstojati*. Američka praktičnost *može bez* ruskog revolucionarnog elana, makar i kao neprincipijelna (ali, ipak) *poslovnost*. Dakle, nakon što su Marx i Engels otpravljeni u 19. stoljeće, nakon što je Lenjin učinjen cijenjenim i bezopasnim klasikom (mjerodavnim za epohu imperijalizma i proleterske revolucije — koja već i nije na vidiku), nakon što je tome nađen nadomjestak u dosjetki o ruskom revolucionarnom elanu — ostaje rad, ostaje poslovnost koju treba učiniti principijelnom! Parola »elan« i »praktičnost« (ono rusko i ono američko) postaje vodećom parolom *jednog* razdoblja izgradnje etatističkog ustrojstva socijalizma. Što će se u pojedinim »etapama« smatrati »elanom« i »praktičnošću« — to je nakon svih spomenutih *rezova* konačno prešlo u djelokrug saobraćateljev. Zato teorifikacija njegovih izričaja o zbilji postaje *nužnom*: u svakoj dionici »izgradnje socijalizma« situacijski i pragmatički daju se smislovi i značenja »elanu« i »praktičnosti« (odnosno: »manilovštini« i »principijelnosti« u stilu »lenjinca-radnika« i poslovanja) — ali, teorifikaci-

jom se takvi izričaji moraju dovesti u razinu jednog *napredujućeg kontinuuma* legitimiranja privilegija i ovlasti saobraćatelja. Proizvodnja »druge teorije« jest nužna posljedica rezova izvedenih između sada odijeljenih sklopova »markizma«, »lenjinizma« i kvazi-teoretskih tvorbi o stilu rada u »izgradnji socijalizma«. Kritika *takva* staljinizma je *načelno* dovršena povrh svega iznutra: trošenjem produktivnih potencijala »elana« za »izgradnju socijalizma« kome je faktički američka praktičnost (mišljena u pojmovima prve četvrtine 20. stoljeća) temelj, a »elan« nužan nadomjestak racionalnosti subjektivirane eliteske politike i nedostatka načela koje tjera na američku praktičnost *iznutra*. Jedan model ideosfere u dugom razdoblju izgradnje etatističkog ustrojstva socijalizma davno je došao na domak granica svojih mogućnosti (korištenjem i brahijalne sile) ideologijskog onesposobljavanja svijesti saobraćateljevskom monopolizacijom komunikacija s idejnim sklopom i posredništva između njega i zbilje procesima stvaranja »druge teorije«. Etatističko ustrojstvo socijalizma, idući preko tih granica stvara nove kombinacije i nove složaje monopola ideja i djelatnih moći — pretežno izvan vidokruga one kritike koja ostaje u granicama razložna poricanja socijalističke naravi pojmovne strategije pod vidom ideje o spoju »elana« i »praktičnosti«.

## 5.0 Ideosfera: Međusoban odnos i međusobno potenciranje volje i moći

Iznutra de facto oslobođena autoriteta izvornog idejnog sklopa, k tomu još i oslobođena autoriteta povijesnog procesa, razvijena ideosfera (proizvedena »druga teorija«), postaje središtem i — spram svijesti u njezinu obuhvatu — sredstvom *volje i moći*. Jedna i druga *sebe* imaju i imaju *zbilju* kao polje *vlastita* izlaganja i ozbiljenja. Da volja i moć imaju sebe u tom međusobnom odnosu, to u izvorno marksovskom postavu (gledom na temeljno zbivanje i nizove momenata ideologijskog onesposobljavanja svijesti kroz »slojeve« materijalne, političke i duhovne proizvodnje) — znači da su obje *istina* podijeljena i rastavljena rada; te, da su — nizom saobraćateljevih činova redukcije, prilagodbe i, općenito, potiskivanja i blokiranja povijesnog procesa — postale nešto samostalno, nešto što se kao samostalno *radi sama sebe* odnosi *jedno prema drugome*; u tom se odnosu međusobno izazivaju, ospoljuju i opredmećuju vlastita subjektiviteta — u društvu kao *objektu*. Saobraćatelj je tek sada doista *slobodan*. Njega više ne uznemiruje ono što je prvotno bio izvor privilegijske ovlasti — saobraćanje s izvornim idejnim sklopom. On više ne živi u raspetosti između ideja (što dolaze iz izvornog idejnog sklopa) i zadaće da radi na dobrobit napretka — što mu je početno (do prvog reza) značilo primjeravanje zbilje mjerodavnom idejnom sklopu. Odlučujućim skokom u carstvo vlastite slobode, saobraćatelj je napokon proizveo onaj sadržaj *jastva* iz kojeg (neometan njemu nametnutim idejama i kriterijima odmjeravanja napretka) može slobodno postavljati *logos* po mjeri svoje volje i moći. Poziv na autoritet početnih izvornih ideja, načela i regulativa ostaje tek recidiv što momentom tromosti opstoji u njemu neprimjerenu elementu (u »drugoj teoriji«), obraćen u nešto formalno, formalističko, ritualno i *vanjsko* sustavno razvijenijoj praksi ideologije: on povremeno oživljuje koliko se očekuje da će mitska snaga riječi Prvog govornika poduprijeti legitimacijsku snagu riječi i djela saobraćateljeva i koliko će njena snaga *poslužiti* obezvrjeđivanju kritike same ideosfere. To su zapravo proizvedene situacije u kojima su radikalno kritičke postavke Prvog govornika (Marxove, primjerice) uvučene u sustav

ideosfere — što znači: tekstualno vjerne, a bitno promijenjena značenja u tom sustavu ulaze u područje *pričina* za svijest obuhvaćenu praksom ideologije; naime, pričina da doista čak *posvećuju postojeće*, pa je poredba udesa Hegelove dijalektike prelomljena kroz svijest građanstva i marksovske kroz »pučku svijest« — moguća. Ona prvotna izvorna Riječ se *obezrazložila*. »Ona nije više odraz uslovljen *živim i stvarnim razlozima zbivanja*, ona je — kao takva — obezrazložena, njena se životvorna pupkovina s vanjskim uplivima prekinula... mjesto da otkriva stvarnost, ona je postala dosadnom...« (Krleža). Za saobraćatelja i za svijest koja pulsira u ritmu poticaja i kodova dovršene ideosfere, zaborav *razloga* pokretanja one prve riječi jest uvjet dalje samouvjerenog — a iz perspektive »pučke svijesti po sebi razumljivog — proizvođenja sustava rukovodećoj jezgri »dobro poznatih istina«. Stvaranje ideologijski onеспособljene svijesti, povrhu svega »pučke svijesti« — koja na očitoštim praktična života ne nalazi ni poticaj pitanju o bitku čovjeka pomoću sama sebe, te proizvodnja očitosti praktična života — što protuslove takvoj pomisli, pripada naravi ideosfere. Saobraćatelj se opire pokušajima re-konstrukcije misaonih i povijesnih pretpostavki i toka izgradnje *njegove* teorije, »druge teorije« — legitimirane *rječnikom* izvornog idejnog sklopa. On se, dakako, opire kritičkom radu ljudskog duha usmjerena *dekodiranju* značenja očitosti praktična života izvedenih iz »druge teorije«. Njegov je otpor načelan i postaje posve određen na svakoj točki sustava ideosfere i (njoj primjerena, iz nje shvaćena i njenom praksom proizvedena) sustava zbilje. Jer, izgradnja je »druge teorije« za sobom ostavila momente u kojima su — bez opasnosti za povlašteno mjesto saobraćatelja — bile moguće *djelomične* preinake, »popravke«, »korekture«. Sad ustanovljen *sustav* djeluje prema načelu »sve ili ništa«. Ne može se dovesti u pitanje jedan njegov moment, dio, a da se ne stave u pitanje *svi drugi momenti i dijelovi* koji se međusobno suodređuju i tako tvore cijelost cjeline ideosfere.

5.1 Možda su »događaji« u Poljskoj, a ranije u Čehoslovačkoj — ako se mogu apstrahirati od njihove međunarodne dimenzije — dobar predložak provjeravanju postavke o »sve ili ništa« načelu? Da li ti »događaji« idu u prilog tezi da je *djelomičan* napadaj na sustav ideosfere unaprijed osuđen *naravljju predmeta* napadaja? Da li u svijesti osporavatelja — po mjeri zgusnutosti zbivanja — raste spoznaja da su manje promjene, popravke, korekture zapravo već *unaprijed uključene* u *nedirnut* interpretacijski sustav saobraćatelja; da promjene, popravke i korekture mogu privremeno opstati samo *na rubu* ustanovljena sustava, s perspektivom njihova poništenja iz središta volje i moći onog jastva koje postavlja logos. Kako se kritika osvješćuje u gledištu branitelja ideosfere? Da, trebalo bi posve analitički ustanoviti točke u kojima branitelj očituje *granicu tolerancije* napadaja na ustanovljen sustav ideosfere. Postoji li u tome kakva dinamika, kakva klizeća skala njegove osjetljivosti s obzirom na stupanj razvijenosti ideosfere koju proizvodi?

## 6.0 Preobrazbe ideosfere u višim stupnjevima izgradnje etatističkog ustrojstva socijalizma

Čim je proizvedena »druga teorija«, saobraćatelj — kako smo ga početno označili — zapravo više i ne postoji (istina: za svijest obuhvaćenu »drugom teorijom« on još važi takvim). Uspostavom jastva — svoje volje i moći —

i usmjerenošću na uspostavu njemu primjerena logosa, on dopijeva u samo središte i stjecište u kojemu i iz kojega ništi legitimnost ljudskog (egzistencijskog) vazda dvojbenog, pitajućeg stava; u kome i iz kojeg blokira ono povijesno (živo, promjenljivo, opiruće, subverzivno...) i pretvara ga u nešto pulko historijsko, smireno, pretvoreno u objekt kojim raspolaže jastvena volja i moć. Iz zaposjednuta središta kvazi-saobraćatelj uvodi u *stjecaj* filozofiju, znanost i »znanstvenu ideologiju«. Uvedene u stjecaj, znanost i filozofija su poništene u njihovoj navlastitosti, te u međusobnoj razlici koja se nadaže iz navlastitosti jedne i druge. Načelo poništavanja njihove navlastitosti jest *upotrebljivost*. Filozofija je (njemu) toliko značajna koliko prestaje opstojati kao *slobodna odluka*, te koliko se može računati s umskim autoritetom njezinih ideja u polju raščlanjivanja i provedbe volje i moći njegova jastva. U znanostima su razmještene za njegovo jastvo proračunljive ideje i operacionalizirane su u područja prožimanja života njegovom voljom i moći — znanost je signum *objektivnosti*, a »saobraćateljeva« upotreba tog gesla kao *opreke subjektivnosti* služi tome da se subjektivnost i subjektivnost snize na rang pukog *subjektivizma*, puke proizvoljnosti; »protuotrov« manilovštini nije više samo spoj »elana« i »američke praktičnosti«, nego »objektivan« *proračun* pod legitimacijskim geslom objektivnosti znanosti. Ideologija se ne shvaća ni kao onespobijena svijest, niti kao emancipatorska-revolucionarna postavka — sad je na djelu »znanstvena ideologija«, sustav znanstvenih (»objektivnih«) stavova — unaprijed znanja cjeline svega što jest — prožet onom »drugom teorijom« koja mora navući ruho znanstvenosti. Pridjevak »znanstvena« — zaštićen iz središta volje i moći »saobraćateljeva« jastva — opunomoćuje tu ideologiju za sudjel u polju računanja s idejama i u području znanstvenog proračunavanja preparatorne moći volje »saobraćatelja« na zbilji. Pod proizvedenim pričinom prevladanosti ideologije kao »lažne svijesti« i zbiljskim poništenjem produktivno-utopijskog horizonta, pod idejom oznanstvljenja ideologije — zbiljski se nalazi tok njezina *ispunjavanja* — pod tim novim nazivom struji samostalan govor ideologije, praksa ideologije zaštićena i zloupotrebom uma i znanosti. »Druga teorija« čuva svoju bit pod obličjem umnosti, filozofije objektivnosti znanosti i znanstvenosti ideologije. Jer, u ideosferi se stječu filozofija, znanost i znanstvena ideologija — nakon svih redukcija, preobrazbi svake od njih — ni jedna ne ostaje identična sebi: sabrane i poništene u razlikama i tek tim sabiranjem/poništavanjem osebičnosti svake, one su izručene »saobraćateljevoj« volji i moći; one postaju *način* njegove volje i moći. UMNOST, OBJEKTIVNOST I ZNANSTVENOST IDEOLOGIJE — idealno gledano — postaju davno iskano *trojstvo* u kome se stječu uvjeti novog pro-maknuća »saobraćatelja«. Utemeljujuće postavke za izgradnju »druge teorije« (svjesnost protiv nesvjesnog-stihijnog, spoj »elana« i »američke praktičnosti«, učvršćena slika stalno nedostižne budućnosti — komunizma...) još su tražile od saobraćatelja legitimiranje u izvornom idejnom sklopu (čak kad ga je napustio) i još su tražile od njega da u »izgradnji socijalizma« bude (ma kakva) ličnost, čak su tražile da bude ličnost presuditelj stvarima i ljudima u pitanjima spoja »elana« i »praktičnosti«, u pitanjima provedbe oporuke i zapovijedi Prvog govornika. U nastalom trojstvu »saobraćatelj« izriče dictum zbilji tako što se već i ne mora pozivati na jedan iz duhovne (marksističke) predaje preuzet nacrt budućnosti, na nešto posve praktično (na primjer: na američku praktičnost), na »elan« koji se pridaje uz narav jednog naroda — načelno, ne mora se pozivati ni na klasu — iako to još čini i često čini to po inerciji svoga komunističkog podrijetla. Ona početna preuzetna ambicija (svjesno vladanje životom, Lukacs), dopijeva — opet idealno gledano — na

domak svog ozbiljenja. *Svjesnost* se u stjecanju kvazi-filozofije, instrumentalizirane znanosti i znanstvene ideologije sve više shvaća kao *ispostavljenost svega* za proračun; s »filozofijom« proračun dobiva »umnost«, sa znanošću »objektivnost«, a posredništvom »znanstvene ideologije« *legitimnost* za »izgradnju socijalizma-komunizma«. Dakle, o kakvom je »saobraćateljevu« promaknuću riječ? On postaje *kibernet*? U razlici spram onom saobraćatelju koji je proizveo »drugu teoriju« kibernet se sve odlučnije zaklinje u članove trojstva: umnost, objektivnost i u znanstvenu ideologiju. Početna legitimacijska riječ o revolucionarnoj strategiji obratila se u strategijsku postavku *objektivna ruko-vođenja društvom*, dakle oslobađanjem produktivne moći triju članova relacije koja čini ono dugo željeno trojstvo. Tako iz ideosfere izvedeni planovi — raznih »etapa« i »stupnjeva« »izgradnje socijalizma« — nastoje obuhvatiti materijalni, politički i duhovni moment cjeline života pojedinca i društva. Planiranje se kloni subjektivnosti (što će reći, u terminima oznanstvljene »druge teorije«: proizvoljnosti, na nov način shvaćene »manilovštine«...): provedba plana — bar prema njegovoj ambiciji — jest zapravo stalno otklanjanje »šumova« u sustavu proizvodnje života, povrhu svega poništavanje činjenja koje se ne može legitimirati u pojmovima i kodovnom sustavu ideosfere. Razvijena ideosfera razvijenog etatističkog ustrojstva socijalizma jest priređena *konstrukcija*: kao konstrukcija, kao nekakav uređaj, ona već kodiranom umnošću, objektivnošću i legitimnošću samoreproduktivno (ne pozivajući se ni na koga nego na vlastite aksiome vlastita trojstva) radi na uspostavi sebi primjerena realiteta. Njoj primjeren realitet — idealno gledano — jest »organski totalitet« u kome svi činitelji moraju biti *nivelirani*, moraju se izazvati na očitovanje u onim dimenzijama koje ideosferska konstrukcija uopće može izazvati na očitovanje. Što je izvan njene takve mogućnosti to, kao produktivno, za nju i ne postoji. Ako je kapitalsko društvo kretanjem jedne opredmećene nastalosti (kapitala) prisposobljeno *jednom* povijesnom obliku rada (kapital), razvijeno etatističko društvo — slijedom toga što je prethodno rečeno — još traži svoje samoprodukcijско načelo, svog *subjekta*; subjekta koji bi — kao modelski slučaj kapitala — blokirao svaki subjektivitet osim vlastitog, koji bi »radio« radi sama sebe i koji bi bio *causa sui*, što znači da bi mu se i saobraćatelj perspektivno potčinio. Je li to jedna moguća perspektiva usavršavanja državnog socijalizma?